

ZAKAR PÉTER

Haynau „kedvence”

1849. október 8-án hajnali 5 órakor a pesti Újépületben kivégezték Gonczeczky Jánost, a mezőhegyesi katonai ménésintézet lelkészét. A halálos ítélettel együtt foganatosították a vagyonek Kobzást is: 151 pengőforint 30 krajcár képezte a megboldogult tulajdonát. Ki is volt ez a munkás életű pap, akit Haynau állítólag gúnyosan „mein Lieblingspfaffe”-ként emlegett? Az alábbiakban megkíséreljük összefoglalni e tragikus végű életút legfontosabb állomásait.

Gonczeczky János egy nyugalmazott katonacsalád gyermekeként 1803. november 24-én Budán látta meg a napvilágot. Tanulmányait Máramarosszigeten, illetve Szatmáron végezte. 1828. április 5-én szentelte pappá Hám János szatmári püspök. Mivel kiváló szellemi és fizikai adottságai voltak, valamint németül, magyarul és románul is beszélt, rövid egyházmegyei szolgálat után, 1829-ben tábori lelkésszé nevezték ki a 39. (Dom Miguel) sorfővezetékhez. Szolgálati ideje során döntő érdemeket szerzett az irgalmas nővérek Szatmárnémetiben való letelepítésében. Sikertől meggyőznie egyházi előjáróját, Johann Michael Leonhard apostoli tábori helynököt, hogy az általa alapítani szándékozott zárdát az említett városba helyezték el. Az intézmény közlegények és tizedesek leánygyermeknevelésével foglalkozott. Megnyerte Hám János támogatását is, aki vállalta az intézet felügyeletét és jelentős összeget ajánlott föl annak felépítésére is. Gonczeczky később a városi tanácsot is beavatta terveibe. A városi előjárók elfogadták javaslatait, érintkezésbe léptek Hám Jánossal, pénzt, telket és építőanyagot ajánlva fel az építkezéshez. A legfelsőbb jóváhagyást követően, amelynek kieszközölését Hám és Leonhard közbenjárása tette lehetővé, megkezdődhetett az építkezés.

Ennek irányítása Gonczeczky feladata volt. 1837-től 1842-ig a szatmári gimnáziumban tanított, s közben az apácazárda építését is felügyelte. Ezt követően visszatért a hadsereghez. Rövid itáliai szolgálat után Mezőhegyesre helyezték át.

A cs. kir. hadsereg lelki gondozásának alapja az ezredplébánia rendszer volt. Ez azt jelenti, hogy minden egyes ezred egy-egy önálló plébániát

alkotott, s a katonák vallásos szükségleteiről egy-egy tábori lelkész gondoskodott. Az ezredek mellett helyőrségeknél, katonai intézeteknél (iskolák, deportáltak intézete, kórházak stb.) és néhány egyéb testületnél is alkalmaztak tábori lelkészeket. A mezőhegyesi ménésintézet személyzete – a többi ménésintézethez hasonlóan – katonákból, csikósokból és béresekből állt. Ezek lelki gondozására már a ménés alapításának évében, 1785-ben gondoltak. A parancsnoki épületben egy kápolnát és egy lelkészi lakást is kialakítottak. 1844-ben a lakosság kérésének megfelelően megkezdődött egy templom építése.

Az építkezés Ferdinand Handl tervei alapján 1844–1846 között zajlott. A zömök, néhol egy méternél vastagabb falak és a viszonylag kicsiny ablakok a klasszicista épület katonai rendeltetésére utalnak. A magyarországi tábori főpap, Czigler Ignác felhatalmazása alapján Gonczeczky felszentelte a torony három harangját, majd 1846. július 12-én magát a templomot is.

Gonczeczky – a birodalom többi tábori lelkészéhez hasonlóan – kettős alárendeltségi viszonyban volt. Egyházilag az apostoli tábori helynök joghatósága alá tartozott, szolgálati és világi ügyekben viszont a ménésintézet parancsnoka, illetve a katonai törvényszék volt az illetékes. Egyik legfontosabb kötelessége az istentiszteletek tartása volt (mindennapi csendes mise, vásár- és ünnepnapokon egy rövid, tartalmas szentbeszéddel). A legénység jelentős része nem volt magyar anyanyelvű, így vasárnaponként az Evangéliumot németül, magyarul és csehül is felolvasta. További kötelességei voltak a szentségek kiszolgáltatása, a betegek vigasztalása, a halottak eltemetése, a katonai keresztelési-, esketési- és halotti anyakönyvek két példányban való pontos vezetése, illetve ezeknek egy száraz szekrényben való megőrzése. A kialakult gyakorlat szerint Gonczeczky negyedévente küldött jelentést tevékenységéről a magyarországi tábori főpapnak. Általános kötelezettségein túlmenően egy 1792-ben kelt, Udvari Haditanács által kibocsátott rendelet szerint a ménésintézeti gyerekeket egy alkalmas altiszt vagy közlegény segítségével iskolai oktatásban kellett részesítenie.

A kápolna felszerelése és az egyházi ruhák hivatala átvételének időpontjában már elég rossz állapotban voltak. Ezek helyett Gonczeczky újakat szerzett be, s mivel az így megnövekedett költségeket a szokásos forrásokból már nem lehetett fedezni, 1844. december elsején bevezette a perselyezést és a híveket adakozásra szólította fel. Stóladíjat is szedett, noha ez csak igen kis mértékben emelhetette a templompénztár bevételeit.

Az 1848-as forradalmi események nem arattak osztatlan sikert a mezőhegyesi tisztikar körében. Ennek következtében egészen 1848 október végéig halogatták a magyar alkotmányra való eskütételt. A parancsnok, báró Friedrich Boxberg ezredes Csanád megye kérésére sem volt hajlandó eltávolítani az intézet épületeiről a fekete-sárga zászlót, illetve a császári sast. A ménes földrajzi helyzete azonban eleve reménytelenné tett minden ellenállást. Október végén azután Sántha Sándor másodalispán, aki az aradi vár ostromára induló nagylaki és palotai nemzetőröket rendezte, elhatározta, hogy egy füst alatt a ménesintézet ellenállását is megtöri. Maga mellé vett 12 nemzetőrt, azokkal elment Mezőhegyesre, a főparancsnoknál összegyűjtette a tisztikart, és felszólította őket, hogy tegyék le az esküt az alkotmányra az általa felmutatott esküforma szerint. Szavainak nagyobb nyomatékot adandó megemlítette, hogy ellenkező esetben másnap 3000 nemzetőrrel elfoglalja egész Mezőhegyest. Sántha e felhívásának báró Boxberg ezredes és tisztikara sietve eleget tett. Megesküdtek az alkotmányra, kitűzték a magyar nemzeti lobogókat, ígéretet tettek a fekete-sárga színek átfestésére, sőt egy részletes leltárral is szolgáltak a ménes álmányáról.

Báró Boxberg ezredes tehát a ménetelep személyzetével együtt 1848 októberének végén némi presszió hatására csatlakozott a magyar hadsereghez. A parancsnokot 1848 decemberében saját kérésére nyugdíjazták, majd ellenséges magatartása miatt kiutasították az országból. 1849. augusztus 7-én visszatért Mezőhegyesre, újra átvette a parancsnokságot, és rögtön őrizetbe vetette a szabadságharcra szimpatizálókat.

Hogyan teljesítette ilyen körülmények között Gonczeczky kötelességeit? Már első életrajzírója, Kertész Pál is kiemelte, hogy az egyházi anyakönyveket és számadásokat mindig pontosan és példásan vezette. 1849. március 31-én kelt hivatalos évnegyedi jelentését a hadügyminisztérium illetékesei helyeselve tudomásul vették. Június 30-án is menetrendszerűen eleget tett ez irányú kötelezettségének.

„Az egész évnegyed alatt – olvashatjuk jelentésében – az isteni szolgálat minden nap hétközben úgy mint vasár- és ünnepnapon elvégeztetett, ezen ájtatosságnál a szolgálattól ment tiszt, hivatalnokok és katonák, úgy a helybéli polgári állásúak, valamint a körül lévő pusztákról is mindenkor sokkan /sic!/ megjelentek, és az ájtatosságba épületesen résztvettek.”

A hívek nagy számban vettek részt a húsvéti ájtatosságon is. Maga Gonczeczky az ünnepet megelőzően 878 hívét gyóntatta meg. Az orosz be-

avatkozás hírül vételét követően a magyar kormány keresztes háborút hirdetett, és általános népfelkelésre hívott fel. A siker érdekében a papságnak szentbeszédeket és körmeneteket kellett tartani, 1849. június 6-ra pedig országos böjtöt hirdettek. A harcoló alakulatok között vegyes érzelmeket váltottak ki ezek az intézkedések. Komáromban például egyes katonák e böjti napon is ettek húst, „azt tartván, hogy a katonának úgyis van elégszer böjtje, midőn nincs mit ennie”. A 3. honvédszászlóalj katonáira sem tett jó benyomást az orosz invázió ellen elrendelt országos böjt és imádság, „sőt inkább lehangolólag hatott, mert abból azt vonták ki, hogy nagyon nagy veszedelemben lehet a magyar ügy, midőn már nem a honvédek fegyverétől, hanem az isteni segélytől várja a kormány a győzelmet”. Mezőhegyesen Gonczeky tevékenysége következtében másként alakultak a dolgok. „A magos vallás minisztérium által kihirdetett nemzeti böjt, egyházi járat, ennek célja a népnek tudtára adatott, és az egész szoroson meg is tartatott.” Emellett az iskolás gyerekeket minden nap délelőtt és délután két-két órában magyar, illetve német nyelvre oktatta. Ugyancsak naponta meglátogatta a kórházban fekvő betegeket, az életveszélyben lévőknek pedig a szentségeket is kiszolgáltatta.

Néhány szót kell ejtenünk azokról a nehézségekről is, amelyekkel meg kellett küzdenie. Mint a cs. kir. hadsereg egykori alkalmazottja, ellenzte a magyar nyelvű ügyvitel bevezetését, noha a hadügyminisztérium határozott utasítására beletörődött abba. Problémái voltak a jelentések formátumával és kivitelezésével kapcsolatban is. A Boxberget felváltó új parancsnok, Pándy Samu ezredes egyik első intézkedése a személyzet fizetésének a rendezése volt. A ménesi és egyéb járulékokat, a kenyér-, és lótáp adagokat beolvasztották az illetményekbe. Gonczeky jól járt a rendelkezéssel, hiszen 53 pengőforint 20 krajcáros fizetése 1849. január elsejétől 65 pengőforintra emelkedett (nem számítva a 24 krajcáros úti szállásbért). Ez a fizetés kb. egy alhadnagy fizetésével volt egyenértékű, és néhány pengőforintra a tábori lelkészek átlagos díjánál is magasabb összeg volt. Ez a megemelt fizetés is csak szerény életszínvonalat tett számára lehetővé. Különösen a nyári drágaságot viselte nehezen. 1849. július 24-én különös kéressel járult báró Mednyánszky Cézárhoz, a hadügyminisztérium hadlelkész osztályának főnökéhez. A törvények iránt – írta – mindig tisztelettel viseltettem, így a böjtöt is megtartottam. A jelenlegi drágaság azonban nem engedi a hívót az ételben válogatni, „hanem az ember gondolkodni köteles hogy csak valamit kapjon enni”. Ezért kéri, „hogy a böjti napokban, ha egyebet kapni nem lehet, húst ehessen”. Mivel Mednyánszkyknak nem volt

joga a böjt alól felmentést adni, ezért a folyamodót a Csanádi püspöki helynökséghez utasította. A nagy inség ellenére Gonczeczynek a helyi kereskedőktől kellett beszerezni az isteni szolgálathoz szükséges olajat, tömjént, ostyát és áldozati bort. A ruhák mosatása is az ő költségeit terhelte. Kérelmére a minisztérium még 6 pengőforintot utalt ki e költségek fedezésére.

Gonczeczy 1848-ban nem volt kimondottan forradalmi érzelmű pap. Még decemberben is a császárért imádkozott. A magyar kormány rendeleteit ugyanakkor pontosan megtartotta. 1849. januárjában felolvasta Kosuth általános népfelkelésre szólító felhívását. Márciusban a császárért való imádság helyett egy, a magyarok győzelméért könyörgő imádságot vezetett be. 1840 áprilisában a szöszékről hirdette a Habsburg-ház trónfosztását, és azt magyarázatokkal is kísérte. 1849 júniusában eleget tett a kormány keresztes hadjáratral kapcsolatos utasításainak.

1849. augusztus 7-én báró Boxberg ezredes ismét átvette a parancsnokságot Mezőhegyesen. Pándy nemcsak önként hozzájárult ehhez, hanem feltehetően része volt a szabadságharccal szimpatizálók lefogatásában is. Haynau felszólítására Karl Gottschlig méneskari százados három embert nevezett meg – köztük Gonczeczyt –, mint akik különösen szimpatizáltak a szabadságharccal. Gonczeczyt augusztus 13-án tartóztatták le, majd a pesti Újépületben folytatták le ellene a hadbíróági vizsgálatot. A vádlott helyzetét az osztrák érzelmű tisztikar vallomásai eleve reménytelenné tették. Különösen súlyosan terhelő vallomást tett ellene Karl Zappel őrmester, aki egyúttal kántor és tanító is volt. Mikor 1849 májusában elénekelt egy imát a császárért, Gonczeczy állítólag rászólt, hogy ezt nem kellett volna tennie. Mikor pedig Zappel azt magyarázta tanítványainak, hogy az osztrák győzelmek következtében a magyarok drágán meg fognak fizetni mindenért, akkor Gonczeczy mint hazaárulót feljelentette. Az őrmestert elfogták, halálra ítélték, és csak idő hiányában nem végezték ki. Zappel most vissza akarta fizetni a „kölcönt”. Azt állította, hogy a pap igyekezett mindenkit a dinasztától való elpártolásra bírni. Súlyosan esett latba egy másik terhelő vallomás is, amely szerint a vádlott átkozottnak nyilvánította azokat, akik az osztrák dinasztiahoz ragaszkodnak. Mivel a hadbíróság a terhelő vallomások következtében pontos képet kapott Gonczeczy szabadságharcban játszott szerepéről, 1849. október 5-én egyhangúlag kötél általi halálra ítélték. Az ítéletet másnap jóváhagyták, végrehajtását azonban agyonlövésre enyhítették.

Mivel vasárnap nem voltak kivégzések, majd két napot töltött a siralomházban. Elkészítette koporsóját, de a menekülést is megkísérelte. Sikertelenül eljuttatnia egy üzenetet az éppen Pesten tartózkodó Hám Jánoshoz, amelyben közbenjárását kérte. A püspök maga mellé vette Bíró László kanonokot, s nyomban kihallgatásra jelentkezett Haynaunál, aki azzal nyugtatta meg Hámot, hogy ha a vádlott pap valóban ártatlan, akkor nem eshet bántódása. A közbenjárás ellenére Gonczeczkyt agyonlőtték. Egy korabeli tudósítás szerint „kiszolgált katonához méltó bátorsággal ment át az örök-kévalóságba, és vonakodott megengedni, hogy szemeit bekössék”.

Véleményünk szerint Gonczeczky János szabadságharc alatti tevékenysége alátámasztja a korábban róla kialakított képet. Törvénytisztelő ember, lelkes pap és lelkiismeretes hivatalnok volt. Tragédiája sem a véletlen műve. 1848 decemberében nem követte parancsnokát, és nem lépett ki a szolgálatból. Halála a kormányrendeletek pontos teljesítésével és a mezőhegyesi tisztikar szabadságharcra szembeni ellenséges beállítottságával magyarázható. Személyében a szabadságharc egyszerű, de megbízható katonájára emlékezhetünk.

IRODALOM

- EMERICH Bielik: *Geschichte der K. u.K. Militar-Seelsorge und des Apostolischen Feld-Vicariates*. Bécs, 1901.
- BORÓVI József: *A magyar tábori lelkészet története*. Zrínyi K., 1992.
- A mezőhegyesi 200 éves katolikus egyházközség története*. S.a.r. BAJNAI István. Mezőhegyes, 1990.
- KERTÉSZ Pál: *Emlékezés Gonczeczky János szatmáregyházmegyei papról, 1848–49. szabadságharcunk vértanújáról*. Budapest, 1941.
- DR. HERMANN Egyed: *A magyar katolikus papság az osztrák katonai diktatúra és az abszolutizmus idejében*. Gödöllő, 1932.
- A mezőhegyesi tisztikar esküje: Pesti Hírlap 1848. nov. 5. 1041.*
- Gonczeczky jelentései 1849 előtt: Hadtörténeti levéltár VI. 34. K.k. ungarische Armee Feldsuperiorat zu Ofen, 1849-ben: Magyar Országos Levéltár H 75 hadügyminisztérium, általános iratok. Idézett jelentése ugyanott 1849: 25989. sz.*